

The image features two young women in the foreground, smiling and looking upwards. The woman on the left has long dark hair and wears a white headband with small white flowers. The woman on the right is also smiling broadly. They are positioned in front of a vibrant, abstract background composed of thick, textured brushstrokes in shades of green, yellow, pink, and blue, resembling a painting or a collage of natural elements.

giTanos

de la Part Alta de Tarragona

Sansa

giTanos
de la Part Alta de Tarragona
Sansa

Editat amb la col·laboració de

Primera edició: agost del 2023

© **del text i de les fotos:** Josep M. San Saturnino, *Sansa*

© **de l'edició:** 9 Grup Editorial. Cossetània Edicions. C/ de la Violeta, 6, 43800 Valls.
Tel. 977 60 25 91, cossetania@cossetania.com / www.cossetania.com

Correcció dels textos: Antoni Delgado

Foto de l'autor: Montse Jordà

Fotos del guitarra de flamenc, Enric Torres: Arxiu de Mateu Torres

Foto de Ricardo Batista, el Tarragona: Arxiu de l'AGIT

Foto de grup de la Colla Gegantera del Passeig Torroja: Associació de Geganters del Passeig Torroja

Foto dels gegants Magí i Tecla, del Passeig Torroja: Associació de geganters del Passeig Torroja

Col·laboracions:

Associació Gitana de Tarragona, Associació de Joves Gitanos de Tarragona, Associació de Dones Gitanes de Tarragona Karing Vaix, Consell d'Ancians, Germandat del Crist dels Gitanos, Església Evangèlica de Filadèlfia a Tarragona, Colla dels Gegants de la Ciutat i dels Gegantons Negrits de Tarragona, Colla Gegantera del Casc Antic de Tarragona, Colla Gegantera del Passeig Torroja de Tarragona i totes les entitats i persones, especialment de la comunitat gitana, que en algun moment hi han col·laborat i que, per manca d'espai, no se'ls esmenta.

Col·laboracions especials:

Antoni Gutiérrez, Miquel Buñales, Trini Torres, Enric Domingo Pichón, Josep Buñales, Francesc Ferreries, Mateu Torres, Andrés Torres, Josep Gutiérrez Mosso, Josep Torres Mossito, Alfredo Torres, Pamela Massagué, Manolo Batista, Pepe Domingo, Guillermo Ximenis, Miquel Ximenis, Joan Gutiérrez, Lluís Gutiérrez, Ramon Sentís, Aaron Sentís, Magí Sentís, Marta Sentís, Mn. Josep Queraltó, el pastor evangèlic Demetrio González, Anthoni Buñales, José Solanes, Enrique Solanes, David Torres, Núria Piquero, Carmen Batista, Jovana Gabarri, Elihen Fernández, Cristina Batista i Magí Gutiérrez.

Disseny gràfic i maquetació: Òscar Francés

Impressió: Leitzaran Grafikak

ISBN: 978-84-1356-297-1

Dipòsit legal: DL T 670-2023

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Pròleg	<i>Pere Navarro</i>	5
Capítol I	<i>De l'arribada i persecució secular fins a l'aprovació, el 2022, de la llei Zero-lo, que penalitza l'antigitanisme</i> Més de 600 anys a Catalunya	9
Capítol II	<i>giTanos, giTanes</i> L'orgull de pertinença ètnica	23
Capítol III	<i>Casar-se és prioritari a la vida</i> La família ho és tot	41
Capítol IV	<i>El Consell d'Ancians</i> L'oracle dels gitanos	79
Capítol V	<i>Catòlics o evangèlics, tant se val</i> Una comunitat profundament creient	85
Capítol VI	<i>L'associacionisme en expansió</i> Reivindica drets, promou la cultura gitana i contribueix a la integració social i a desmuntar estereotips	109
Capítol VII	<i>Gitanos andalusins, gitanos catalans</i> L'esperit del flamenc, el cos de la rumba	123
Capítol VIII	<i>El gaudi particular de viure les festes</i> En veritable comunió, com una gran família	139
Capítol IX	<i>Els Gegants de la Ciutat, el Negrito i la Negrita</i> «Som gitanos»	159
Capítol X	<i>Els Gegants del Casc Antic i els del Passeig Torroja</i> «Som gitanos, també»	185

Pròleg

El llibre que teniu a les mans, *giTanos*, ha tardat massa temps a veure la llum. Gràcies a Josep Maria Sansa, amb qui fa anys compartim un interès i una admiració per la comunitat gitana de Tarragona, surt a la llum aquest monogràfic il·lustrat que se centra en una realitat tarragonina sobre la qual s'hi ha anat passant de puntetes, com si la maledicció ancestral que pesa sobre aquest col·lectiu s'anés allargant indefectiblement.

És per aquesta atracció compartida envers la comunitat gitana tarragonina que el Sansa em demana que prologui el seu magnífic treball, al qual li ha dedicat vuit anys i mig de la seva vida. Treballar amb el col·lectiu gitano representa haver-se d'adequar a uns *tempos* als quals els *busnós* —païos— no hi estem acostumats. Els *busnós* vivim una vida que duu un ritme trepidant; en canvi, els *calós* —gitanos— tenen una altra manera d'entendre i d'organitzar el temps. Per això he de dir que el llibre que teniu a les mans s'ha cuinat a foc lent, a consciència. Els *calós* tenen un paladar molt exquisit i ha calgut temps per a l'organització del contingut, escrit i fotogràfic, que configura el llibre que teniu a les mans.

La meva relació amb el poble gitano tarragoní fa molts anys que es va forjar. No em considero una persona sorruda, múrria (amb el sentit tarragoní del mot), ans al contrari. Si a la meva empatia li sumem el meu aspecte físic, tirant a prou moreno de pell, potser això va facilitar que alguns membres del col·lectiu gitano tarragoní em veiessin com algú que compartia amb ells algun tret psíquic i físic. No conec cap *busnó*, cosa que no significa que no existeixi, que tingui dos noms, el meu nom *busnó* és Pere i el meu nom *caló* és Manel. Ja fa una bona colla d'anys, Antònia Ximenis Batista, és a dir, la tia Quantos, em va batejar amb el nom de Manel. Cada vegada que algú em crida amb aquest nom sé que pertany al col·lectiu gitano de la Part Alta de Tarragona. I això m'hi fa sentir més connectat. Vull agrair, doncs, a Josep Maria Sansa que m'hagi donat l'oportunitat de prologar-li aquest treball perquè d'aquesta manera encara hi quedo més unit.

Què hi trobarem en aquest llibre? Doncs bé, *giTanos* és una simbiosi entre text i imatge amb els quals Josep Maria Sansa desgrana en deu

capítols alguns dels aspectes més rellevants dels *calós* i les *calís* de la Part Alta de Tarragona. Algú podrà considerar que se n'haurien pogut incloure uns altres, de temes, però les limitacions imposades per l'editorial —una extensió que s'ajustés a poc més de dues-centes pàgines— i el període tan llarg en què s'ha desenvolupat el projecte —vuit anys i mig— ha donat el resultat que teniu a les mans. I també perquè els projectes s'han de tancar algun dia o altre.

Les fotografies ocupen un espai més extens que no pas els textos escrits. Tenim aquí un reportatge gràfic de primera magnitud, com mai abans no s'havia fet sobre aquest col·lectiu tarragoní. De les més de mil fotografies fetes durant aquests vuit anys i mig, només se n'han pogut publicar cent cinquanta-sis, si hi sumem la de la coberta i la de la contracoberta. La pràctica totalitat de les fotografies són en color, només n'hi ha quatre que siguin en blanc i negre. Les imatges del llibre segueixen l'estil propi del fotoperiodisme, del fotodocumental. La particularitat d'aquest llibre és que l'autor del text i de les imatges conflueixen en una mateixa persona.

No tots els capítols tenen el mateix nombre d'il·lustracions. La temàtica de cadascun propicia que uns tinguin més fotografies que uns altres. Els capítols que se'n duen la palma són el tercer, dedicat a la família, amb 27 fotografies; el novè, dedicat als Gegants de la ciutat i al Negrito i la Negrita, també amb 27 fotografies, i el capítol desè, que en té 24, dedicat als gegants del Nucli Antic i als del passeig de Torroja.

Amb un estil periodístic, àgil, amè de llegir, amb un to marcadament didàctic, Josep Maria Sansa va desgranant diversos aspectes del col·lectiu gitano de la Part Alta de Tarragona en deu capítols, com si d'un decàleg es tractés. En el primer capítol recorrerem la història de l'èxode del poble gitano des del Panjab i Sindh, al subcontinent indi, fins a l'arribada a casa nostra als voltants del segle xv, passant per les persecucions seculares a què ha estat sotmès. Aquestes poc més de dues-centes persones de la comunitat gitana de la Part Alta tarragonina, orgulloses de pertànyer a aquesta ètnia, que s'expressen en la mateixa llengua que la resta de catalans, participen de la ciutadania tarragonina des de fa cinc-cents anys.

El que ens explica Josep Maria Sansa en *giTanos*, des del capítol segon fins al desè, ho fa a partir de la seva pròpia experiència. Talment com Job, el personatge bíblic que personifica la paciència, Josep Ma-

ria Sansa ha compartit amb estoïcisme tants moments com li han estat possibles amb el col·lectiu gitano tarragoní. Als llecs en la matèria, el Sansa ens presentarà els oficis tradicionals que han anat exercint els gitanos i les gitanes tarragonins. Ens farà descobrir com la figura del patriarca està desapareixent de la societat gitana tarragonina i, al seu lloc, s'ha establert un Consell d'Ancians. A diferència del món *paio*, on la valoració de l'ancianitat és cada vegada més precària, per al col·lectiu gitano els més vells de la comunitat són mereixedors d'un respecte inqüestionable.

Josep Maria Sansa ens descobrirà com d'important és la família per a la comunitat gitana, un àmbit de la vida, fortament arrelat, que ha perviscut multisecularment, fet que ha garantit la seva supervivència com a poble. Veurem com la dona gitana és el pilar bàsic damunt el qual es fonamenta la llar. Anirem resseguint tots els rituals que envolten la cerimònia del casament, des de la petició de mà fins al convit de noces.

Veurem també els esforços que s'estan duent a terme perquè la generació més jove de la comunitat no deixi els estudis abans d'hora i prengui consciència de la importància que tenen en la preparació dels qui volen accedir a un món laboral cada cop més exigent. També constatarem la importància que té la música en el col·lectiu, amb el flamenc i la rumba. Reconeixem que Tarragona i les seves festes majors no serien com són sense la comunitat gitana tarragonina. Els gitanos de la Part Alta són els portants naturals dels Gegants de la Ciutat, els gegants Moros, i els portants també del Negrito i la Negrita. El món geganter és un dels àmbits de socialització que ha permès que a la Colla del Passeig Torroja s'hi apleguin a parts iguals gitanos i païos, una simbiosi que tots estem cridats a experimentar sense prejudicis.

Estic convençut que els *calós* i les *calís* de Tarragona se sentiran honorats i complaguts amb la publicació d'aquest llibre del qual en són els protagonistes exclusius. Els *busnós* i les *busnís* de Tarragona que no són de la Part Alta i, per tant, són desconexors directes de la vida i els costums del col·lectiu gitano tindran l'oportunitat d'apropar-s'hi de la mà de Josep Maria Sansa.

CARABOTSÍ, CALÓS I CALÍS!!!

SASTIPÉN TALÍ!!! (Salut i llibertat!!!)

Pere Navarro / el païet Manel

Professor del Departament de Filologia Catalana - URV

Capítol I

*De l'arribada i persecució secular
fins a l'aprovació, el 2022, de la llei
Zero-lo, que penalitza l'antigitanisme*

Més de 600 anys a Catalunya

El poble gitano va sortir del Panjab i Sindh, al nord-oest de l'Índia, fa uns 1.500 anys. El seu èxode va transcórrer per Pèrsia, Armènia, Turquia, Síria i la zona dels Balcans, des d'on es va expandir per Europa. La seva arribada a la península Ibèrica, travessant els Pirineus, bascula entre dues dates diferents. Uns historiadors la fixen el 26 de novembre del 1415, en virtut d'un document que fa referència al salconduit que l'infant i duc de Girona, Alfons d'Aragó, va atorgar a Perpinyà a un tal Tomàs de Saba, que comandava un grup de pelegrins provinents de l'Índia que caminaven cap a Santiago de Compostel·la. L'escrit els anomena *els etiòps*, ja que en aquella època es creia que Etiòpia era part de l'Índia. Precisament, aquesta circumstància entorn de l'origen crea controvèrsia i propicia que uns altres investigadors dubtin sobre la veritable gitanitat de l'expedició esmentada. Segons ells, d'acord amb un testimoni escrit, els gitanos entren per primera vegada a la Península el 12 de gener del 1425 mitjançant un permís que Alfons V el Magnànim, ja rei d'Aragó, concedeix a Joan d'Egipte Menor i al seguici que l'acompanya perquè puguin transcórrer per les terres de la Corona. En aquell temps, tant a Grècia com a Turquia hi havia zones on la diàspora gitana ja havia arribat, anomenades Egipte Menor justament pels llaços comercials que hi havia amb la metròpoli egípcia d'Alexandria. I és així com la població autòctona va començar a gestar una apel·lació per referir-se als nouvinguts que procedien d'aquelles regions gregues i turques: els egipcians. Els anys van transcórrer i la denominació va derivar en el mot *gitanos*.

El 26 de novembre, Dia de l'Arribada del Poble Gitano a Catalunya

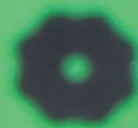
El debat sobre la data exacta de l'adveniment del poble gitano a aquestes contrades continua. Els experts, tant els defensors d'una tesi com els de l'altra, presenten arguments prou vàlids que allunyen el consens. Tot i això, hi ha algun organisme oficial, com la mateixa Generalitat de Catalunya, que ja ha optat per una de les dues alternatives. Així, el Parlament català va acordar, al setembre del 2019, declarar el 26 de novembre Dia de l'Arribada del Poble Gitano a Catalunya. És el reconeixement institucional a les aportacions enriquidores de la comunitat gitana a la cultura i la història d'aquest país.

ASSOCIACIÓ GITANA TARRAGONA

1991

Els Reis Catòlics inicien una llarga etapa repressiva que es perllongarà fins a l'aprovació de l'actual Constitució, el 1978

En un principi, la minoria gitana va tenir una bona acollida arreu de la Península. L'harmonia, però, no va durar gaire temps: el poder imperant la va fracturar amb infinitat de lleis antigitanes. No tolerava, ni li interessava, que la peculiar manera de concebre la vida dels nousvinguts, com rodolar lliures d'aquí cap allà, tenir costums i tradicions pròpies i parlar un altre idioma, pogués alterar l'ordre establert. I són els Reis Catòlics els que inicien aquesta etapa repressiva amb la promulgació, l'any 1499, de la primera pragmàtica, que obligava els gitanos a deixar el nomadisme. És el preludi d'un llarg cicle de persecució i, en algun moment, d'extermini del poble gitano, que es perllongarà, amb més o menys intensitat, fins ben entrat el segle xx. Prop de tres-centes pragmàtiques i lleis coaccionaran, durant aquest període fosc, la vida dels gitanos. Cal recordar les més punyents, com un exemple de la barbàrie exercida pels governants de torn (convé esmentar que també hi va haver alguna mesura de gràcia):

– Carles I dicta, l'any 1539, la segona pragmàtica, que torna a insistir en la sedentarització forçosa sota pena de sis anys a galeres.

– Felip III ordena, el 1619, l'expulsió de tots els gitanos en un termini màxim de sis mesos; retornar al regne significava la pena de mort. Tanmateix, el rei autoritza a quedar-se aquells que vulguin, però s'han d'establir obligatòriament en pobles o ciutats de més de mil habitants.

– Ferran VI d'Espanya encarrega, el 1749, a Zenón de Somodevilla y Bengoechea, marquès de l'Ensenada, l'arrest, l'empresonament i, fins i tot, l'extinció dels gitanos. Aquest assetjament acarnissat provoca la fugida cap a França de moltes famílies gitanes que viuen a Catalunya. En un primer moment, s'estableixen per la zona de Perpinyà i rodalies. De mica en mica, s'estenen per tot el país fins a arribar a la regió de Normandia. La migració continua durant el segle xix fins a la Guerra Civil Espanyola. Avui en dia encara conserven costums i